

RÁKÓCZI HÍRLEVÉL

CUM DEO PRO PATRIA ET LIBERTATE

2008 Október

Harmadik megjelenés

Asztalos Miklós Rákóczi kibontakozása

Rákóczi április elején épp Sároson tartózkodott feleségénél, aki, ismét áldott állapotban lévén, épp Bécsbe készülődött, amikor egyik este - a fejedelem épp német tisztekkel kártyázott - váratlanul levél jött Zboróról néniétől. A levél már nagy késéssel jutott Rákóczi kezeihez, mert a küldönc először Munkácson kereste s a súlyos tavaszi áradások nagyon akadályozták útjában. A levél megdöbbenő hírt közölt. Bécsi hírek szerint Linz mellett elfogták volna Longuevalt s elszedték a nála levő leveleket is, bár egyet nagy sietve lenyelt. Rákóczi érthető megdöbbenéssel értesült a dologról, de bár belsejében közel volt a tébolyodáshoz, önuralmat erőszakolt magára. Azonban a kártyázásnak kevéssel utóbb véget vetett s magára maradt, hogy gondolatait rendezze.

"Majd a szomszédos Lengyelországba való menekülést tanácsolta nekem a jövő előrelátása" írja önéletrajzában "de a készpénz hiánya meghiúsította az utat, majd Longueval hűsége az általa lenyelt levél hírével remélni és maradni parancsolt. Az a remény is táplált, hogy a császár, aki máskülönben sok jelét mutatta hozzám való jóindulatának, és udvara, amelynek kegyét és barátságát birtam, nem fog semmit elhamarkodni. Megerősített engem ezen véleményemben az a két heti időköz, amely Longueval elfogatása óta eltelt."

Végül elhatározta, hogy megvárja a dolgok kimenetelét ebben a bizonytalanságban. Lefeküdt, hogy beteges nejét ne aggassa, de szemét elkerülte az álom. Április 18-ika volt. Hajnali két órakor arra riadt fel szendergéséből, hogy a szomszédos szobákban szokatlan zaj van. A vadászebek ugattak. Hallotta, hogy nyílik a második ajtó. Az asszony is felriadt s komornáját szólította. Rákóczi épp ki akart kelni az ágyból, hogy megtudja a zaj okát. E pillanatban hatalmas ütésre felnyílt az ágy közelében lévő ajtó s két Salm-ezredbeli százados, akiket különben ismert is, kezükben gyertyával és pisztollyal, körülfogták az ágyat s a mindenre elkészült, de túl jóhiszemű Rákóczit a császár nevében fogolynak nyilvánították.

Az asszonyt alig lehetett lecsillapítani. Rákóczi azonban nyugalmat erőszakolt magára s egykedvűen vette tudomásul, hogy a császáriakkal megrakott szomszédos Eperjesre fogják vinni. A tisztek engedélyével hintójába fogatott, felöltözött. Felesége nem volt hajlandó maradni, tehát ő is felkészült. Hajnalodott s az ég aljának első rőt pirkadásának borongós fénye mellett elindult a kis menet Eperjes felé. A nép, amely ekkor már ismét határtalanul ragaszkodott Rákóczihoz, könnyezett a szomorú látványra. Elvégeztetett. A lejtőn meglazult kavics elindult görgeteges útjára, hogy magával ragadja egy évtizedre az egész ország sorsát és egész Európa közfigyelmét...

Utóbb Rákóczi meggyőződhetett róla, hogy Longueval, aki kenyerét ette, törbe csalta. Ő maga volt a vádló és a tanú is Rákóczi ellen, aki nem átalotta sok hamis, maga által kitalált állítását utóbb Rákóczi jelenlétében eskü alatt megismételni. Longueval azon volt, hogy minél több embert keverjen az ügybe. Olyan emberekről, akikkel soha nem találkozott, szembesítéskor esküdözött, hogy azokkal együtt volt különböző bizalmas megbeszéléseken. Végül is Lipót Horvátországban szép jószággal jutalmazta Longuevalt árulásáért. Utóbb Bécsben az a hír terjedt el s ez Du Heron lengyelországi francia követ útján magához az érdekelthez is eljutott, hogy ha XIV. Lajos illően jutalmazta volna Longueval fáradozását, vagy legalább az ily jutalom elnyerését kilátásba helyezte volna, nem került volna sor arra, hogy Bécs megtudja a magyarok szándékait. Longueval kétségtelenül a kereseti lehetőség reményében vállalkozott Rákóczinál a közvetítő szerepére s mikor Párisban azt látta, hogy szolgálatait Bécsben jobban fogják honorálni, szemrebbenés nélkül az árulást választotta. Ez esetben Bercsényit igazolták az események.

Rákóczi eperjesi fogságát egy véletlen eset tette túrhetővé. Az udvar ugyanis gr. Solari Viktor tábornokot küldte ki őrzésére. Ez az ember még évekkel előbb haragosa volt az ellene egyszer panaszt emelt Rákóczinak, de mióta Solari 1698. évi konstantinápolyi fogságát Zrínyi Ilona közbenjárása tette elviselhetővé, haragját elfeledte és a többheti eperjesi fogságot viszontszolgálatként emberi formában intézte. Megengedte, hogy Rákóczit meglátogassa kétségbeesett nővére. Nem gördített akadályokat az elé sem, hogy Rákócziné azonnal továbbutazzék Bécsbe az udvarhoz, hogy eljárjon ott ura érdekében. Sőt Rákóczi embereit is beengedte urukhoz s így Rákóczi megbízhatta Keczer alispánt fogsága idejére minden jogi és birtokügyben teljhatalmú helyetteséül. Amikor Rákóczi értesült róla, hogy az udvar külföldre viteti és idegen bíróság elé állítja, akárcsak anyai nagyatyjával és nagybátyjával tette, menekülésre gondolt. Azt remélte, hogy ha Szerencsen viszik keresztül, akkor ottani udvara kiszabadítja. Az áradások miatt azonban Kassára vitték május 5-én két gyalog- és egy lovasszázad fedezete mellett. Innen 16-án vitték tovább Bécs felé. Épp úgy saját birtokain keresztül, mint tizenhárom évvel ezelőtt, amikor Munkács feladása után vitték ki az országból.

Jobbágyai fegyverrel akarták kiszabadítani. Többen is lettek volna, mint a németek. Rákóczi azonban elutasította már ekkor a gondolatot. Nem akarta embereit és a közeli falvakat s városokat a németek dühöngő bosszújának kitenni, amely mindenképpen bekövetkezett volna, akár sikerül a dolog, akár nem. Még mindég bízott Longuevalban s remélte, hogy nem vall ellene és bízott a külföldi fejedelmek barátságában, rokonságában s Józsefnek, az ifjabb királynak hozzá való jóakaratóban.

Utóbb kellett rájönnie, hogy barátainak és rokonainak közbenjárása s József jóindulata mit sem használt volna az udvar elszántságával szemben, amely ezt az alkalmat kitűnőnek tartotta arra, hogy a veszélyes Rákóczi-házzal egyszer és mindenkorra leszámoljon.

Rákóczival egyidejűleg elfogták még br. Szirmay István kir. ítélőmestert s kevéssel utóbb Vay Ádámot, Vay Mihályt és Vay Lászlót. Keresték Bercsényit is, de ő idejében értesült a levelek elfogásáról s a szomszédos hegyről nézte végig, amint a németek a kastélyában utána kutattak. Erre úttalan-utakon Lengyelországba menekült s ott egy kolostorban húzta meg magát, majd összeköttetések után nézett. Sikerült rövidesen kapcsolatokat találnia a lengyel királlyal is, aki késznek nyilatkozott betörni Magyarországra. Ha ez a betörés megtörténik, Rákóczi sorsa meg lett volna pecsételve, amint azt Rákóczi önéletírásában is írja. Közben azonban kiújult a lengyel-svéd háború s ez a lengyel beavatkozást lehetetlenné tette.

Rákóczit ezalatt Budán keresztül Bécs felé vitték. Rákóczi oly nagy látszólagos nyugalommal tűrte sorsát, hogy Solari tábornok legteljesebb csodálatát magára vonta. Budán értesült Rákóczi feleségének kurirjától, hogy Longueval egyik levelét megtalálták, de még nem tudta, hogy melyik levélről van szó. Annak ellenére, hogy formailag a legszigorúbb őrizet alatt volt: két kivont kardú őr állt ajtaja s éjjel kettő az ágya mellett, Solari módját ejtette, hogy a más kocsikon jövő Vaykkal és Szirmayval leveleket cserélhessen. Május 26-án értek Győrbe, ahol két napig várták a császár utasítását. Végre az is megjött és Rákóczi roppant felindulással és szomorú sejtelmekkel értesült, hogy a császár parancsa szerint Bécsújhelyre fogják vinni. Eszébe jutott a vérpad, ahol anyai nagyatyái: Zrínyi és Frangepán lefejeztettek s a hely, ahol tetemüket eltemették.

"Azt hittem" írta később "hogy engem is áldozatul hurcolnak oda Magyarország szabadságáért, amelynek teljes eltörlését a császár elhatározta vala. Nem is csalt meg engem vélekedésem, mert mikor engem a rendkívül nagy számban odagyűlt és a kocsit minden oldalról körülfogó nép gúnyja és mocskolódása közben odaszállítottak, bebörtönöztek egy boltozatos helyiségbe, mely az ablakok falkerítése miatt elég homályos volt s egyébként pedig a császári konyha éleskamrájául szolgált. Ide volt egykoron nevezett nagyapám, Zrínyi gróf is bezárva. A velem való bánásmódnak e legutóbbi rideg módja minden emberi reménytől megfosztott."

Új helyzetében azon gondolkozott, hogy miként csavarhatná el levelei értelmét, hogy az minél ártatlanabb legyen. Azonban a legnagyobb zavarban volt, mert nem tudta, hogy vajon első, vagy második levelét találták meg s azok egyikének sem tudta tartalmát pontosan emlékezetébe idézni. Kezdetben idejét az imádkozás, étkezés, alvás és a szűk helyiségben való le s feljárkálás között osztotta meg. Nemcsak az írást, de az olvasást sem engedték meg neki. Unalmában legyeket fogdosott s azokat vetette oda a pókoknak, gyönyörködve a pókok ügyességében. Megfogadta, hogy azt a hétfői napot, amikor a börtönbe belépett és amikor bezárták (máj. 30.), egész életében meg fogja böjtölni...

A bécsújhelyi börtönbe utóbb befogták Sándor Gáspárt, Okolicsányi Pált és Szluha Ferencet is. Kezdetben még Széchényi Pál kalocsai érsek elfogatását is tervbe vette az udvar, de aztán a kitörőben levő háború miatt eltekintett a közvélemény további izgatásától. Már az elfogatás módja és ténye is ellenkezett a magyar törvényekkel, s így azt sem remélhették a rabok, hogy az eljárást a magyar törvények szerint fogják lefolytatni.

Rákóczi a már említett Berzeviczi Ádám nevű apródjával és egy komornyikjával osztotta meg börtönét. Az ebédjénél pedig megjelent mindég a várparancsnok is: Lehmann Gottfried, a Castelli-dragonosok kapitánya. Ő szelte meg a húst és kenyeret, hogy azokban semmit ne lehessen becsempészni s különös gonddal vitte el étkezés után a késeket. De Lehmann alapján derék és jóérzésű ember volt. Porosz érzelmeit az osztrák mundér sem tudta elaltatni s így került lassan lélekben egész közel Rákóczihoz. Rákócziné már Bécsbe érkezése után azonnal a porosz királyhoz és egyéb külföldi uralkodókhoz fordult, kérve őket, hogy járjanak közben Lipótnál férje szabadon bocsáttatása érdekében. A porosz és az angol uralkodók követeik útján sietve kilátásba helyezték közbenjárásukat s a jó hírt Rákóczi egyik volt komornyikja, aki azóta császári testőr lett, kísérelte meg Rákóczihoz eljuttatni. A testőr a követek leveleivel Lehmannal jelentkezett, de az csak a zárt ablakon át való beszélgetést engedte meg, amely mindössze abban merült ki, hogy a testőr Rákócziné nevében férje egészsége felől érdeklődött. Ez az eset Rákóczi életében sorsdöntő jelentőségű volt, mert Lehmann nagyon meghatotta, hogy királya is érdeklődik foglyáról, aki iránt eddig közelebről ő sem érdeklődött s a legközelebbi ebédnél a legnagyobb nyájassággal érdeklődött Rákóczitól, hogy miért van fogságban. Lehmann először csak részvétéről biztosította Rákóczit, majd biztatni kezdte, hogy a szabadulás nem fog elmaradni. Később már a birodalmi törvényekben való jártasságát is Rákóczi rendelkezésére bocsátotta s maga foglalta németül írásba a Rákóczi által előadott tényállást, hogy a fejedelemasszonyt azt felhasználhassa.

A titkos tanács idegenekből összeállított bíróságot küldött ki Rákóczi ügyének megvizsgálására. Az elnöki tisztet gr. Buccelini Frigyes Gyula osztrák kancellár látta el, míg a tagok közt szerepelt Öttingen Farkason, akinek Longueval először mutatta be a leveleket s még két úron kívül Eillers János császári haditanácsos, a titkos tanács titkára is. Buccelini és Eillers július 11-én szálltak ki Wienerneustadtba s Rákóczit rangjára és méltóságára való tekintet nélkül elővezetették. Buccelini jelezte, hogy a császár nevében és parancsából kérdez, aztán feladta a kérdéseket. Főleg a gonosz célzatú levelezés iránt érdeklődött s az iránt az összeesküvés iránt, amelyben hatvan magyar mágnás lett volna részes. Kérdezősködött ezek tanácskozásairól is. Rákóczi megjegyzi, hogy a kérdések nagy része koholmányokra volt építve. Különösen érdekelték Buccelinit az előkészületek, a francia segélyezés mértéke s a lengyel-magyar-török szövetség terve.

Rákóczi mindenekelőtt tiltakozott a törvényszék illetéktelen volta és a peres eljárás törvényellenessége miatt. Majd igyekezett olyan vallomást tenni, amely a konspiráció gyanújából kimenti. Kijelentette, hogy a vádak Longueval hazugságai s azokkal szemben állításaira kész esküt tenni s azt állította, hogy a levél az angol királyhoz szólt!

Másnap azonban Longueval a szembesítéskor minden vádat megismételt s arra esküt is tett. Longueval a szembesítéskor olyanoknak is szemébe mondta, hogy tárgyalásaikon részt vett, akiket azelőtt soha nem látott. Állította, hogy ismerik a leveleket, holott azokat még Bercsényi sem látta s tartalmukra Rákóczi sem emlékezett.

Rákóczi a szembesítés és Longueval vakmerő tódításai után, bár hangsúlyozta, hogy a bíróság illetékességét nem ismeri el, de kész Magyarország törvénye előtt felelni tettéért, mégis a halálra készült. Gyóntatót kért, meg lévén győződve, hogy az udvar nagyapja sorsára juttatja. Sagel atya, a bécsújhelyi jezsuita rendház rectora látta el lelki vigasszal s a gyónás alapján annyira meggyőződött Rákóczi ártatlanságáról, hogy levelet írt Rákóczi érdekében Manegatti Ferencnek, Lipót későbbi gyóntatójának, ki már ekkor igen befolyásos udvari ember volt s Wolf atyának, Lipót gyóntatójának. Sikert is mindkettőt megnyernie Rákóczi ügyének. Nagyot nyomott a latban a jezsuiták előtt, hogy Anselm Lipót mainzi érsek is nagy vehemenciával védte Rákóczit az udvarnál. Lehman már előbb lehetővé tette, hogy titokban Rákóczi és neje leveleket válthassanak egymással s bár a per egyre rosszabbul állt, Sagel és Lehmann segítségével egyre nagyobb kapcsolata lett Rákóczinak a nagyvilággal.

Így értesült Rákócziné, hogy férje milyen sötét szobában él már 11 hete s hosszas utánjárással elérte, hogy urát augusztus 15-én egy világos terembe tették át, amelynek ablakán ugyan három vasrostély volt, de a kilátást nem fedte el fal. Most már azt is megengedték, hogy gyóntatója vasárnaponként misézzen a szobában.

Rákóczi órákon át nézegette a kilátást. Ablaka a vár árkára nézett, melynek vizében halak és hattyúk úszkáltak. Egy óriási tok és egy hattyú volt a barátja. Etette őket s azok csakhamar az ablaka alá szoktak. Egy héttel utóbb könyveket, papirost, tintát, festékeket és geometriai eszközöket is kapott s ettől kezdve hasznos foglalatossággal tölthette a napjait. A reggeli ima után olvasott, majd rajzolt és festegetett. Ebéd előtt áhitatos olvasmányokat olvasott. Az ebédek Lehmann meghitt társaságában kellemesen teltek el. Utána keveset szunyókált, majd olvasott és festegetett. Délután látogatta meg Sagel atya, kivel inkább világi dolgokról beszélgetett. Alkonyatkor ismét imákat olvasott, majd sétált szobájában. Vacsora után tett-vett, majd ima után lefeküdt. A fogság, amint azt utóbb elismerte, komolyította. Ugyan még mindég bírálgatva és a kíváncsiságtól űzve olvasta a bibliát, de már közeledett hozzá. Ifjúi tüze lehunyóban volt. Nem csoda, hisz azzal a tudattal élt, hogy élete alkonyóráit éli. Sokat foglalkozott Lehmann útmutatása mellett a magyar és a birodalmi törvények közötti különbségekkel. Egyre jobban rájött, hogy a magyar törvények magasan a birodalmiak felett állnak s hogy mint a törvényekre esküt tett főispánnak kötelessége volt az, amit tett. Elhatározta tehát, hogy az illetéktelen külföldi bíróság kérdéseit ezután figyelmen kívül fogja hagyni.

A per gördült tovább a maga útján. Már július 6-án bizottságot küldött ki az udvari kamara Rákóczi javainak zár alá vételére. Öt héttel később a kancellária utasította a kamarát, hogy a császár tudta nélkül nem idegeníthetők el Rákóczi, Bercsényi és társaik jószágai s Rákócziné, Bercsényiné és gyermekeik ezek jövedelmének terhére tartandók el. A kamara pedig azt ajánlotta Lipótnak, hogy a birtokok hitelezői úgy elégíttessenek ki, mint az a 30 év előtt lefejezett Nádasdy Ferenc elkobzott birtokainak hitelezőivel történt! Ezzel a bécsi kormányzat elvben ki is végezte Rákóczit. Szeptember közepén végre a bécsújhelyi polgármester, mint császári megbízott kikézbcsítette Rákóczinak az ügyész vádiratát. Rákóczi az átvételt megtagadta, de a polgármester harmadnap ennek ellenére is nála hagyta azt. Rákóczi azt hitte, hogy az ügyészi idézés a király tudta nélkül történt s megfogadta, hogy egy ujjal sem nyúl hozzá. Körül is írta krétával az asztalon, hadd lássék, hogy el sem tolja onnan, ahová a polgármester letette.

Rákóczi még mindig azt hitte, hogy Lipót nem tud az ügyek mikénti állásáról. Az a néhány bölcsen baráti szó, amelyet az utóbbi években hallott Lipóttól, elhitették vele, hogy Lipót is legalább olyan áldozata az udvarnak és a kormányzatnak, mint ő. Emlékirattal fordult tehát Lipóthoz, akit már a jezsuiták s a külföldi uralkodók, újabban a svéd király is befolyásolni igyekeztek Rákóczi érdekében. Amint azonban közeledett az ügyészi iratra való válaszadás harminc napos határideje, egyre jobban megérelelődött Rákócziban a meggyőződés, hogy rajta csak a szökés segíthet, mert ha felette a birodalmi s nem a magyar törvények szerint ítélnének, akkor el van veszve s fejesztésre ítélik. Feleségével is tudatta szándékát s kérte, hogy lovakat készítsen elő. Már közeledett a válaszadásra kitűzött idő, amikor egyik napon a jól beborozott Lehmann kapitány azzal állított be Rákóczihoz, hogy hajlandó életét is feláldozni, csak hogy elősegítse Rákóczi szökését. Rákóczi előbb visszautasította az ajánlatot, mondván, hogy annyira biztos ártatlanságában, hogy nem hajlandó menekülni, hanem bevárja igaza elismerését. Szabadkozása csak olaj volt a teljesen Rákóczi befolyása alá került Lehmann lelkesedésére, akit már Wolf jezsuita atya és saját fiatal kornétás öccse is rábeszéltek Rákóczi megszőktetésére. A fiatal Lehmann Jakab Kristóf épp akkor kapott Rákócziné befolyására nagyobb szabadságot s barátja, bizonyos Kertzl hadnagy pedig Lehmann fennebbvalóját, Kertzl ezredest hangolta Rákóczi irányában jóindulatra.

Lehmann csak azt kérte Rákóczitól, hogy Rákóczi fogadja meg neki, hogy nem lesz lázadó. Rákóczi azt ajánlotta a másnap színjózan Lehmannnak, hogy szállíttassa őt koholt császári parancsra Grácba s aztán ejtse módját, hogy egyedül folytassa útját Olaszországba, ahonnan majd átmehet a francia sereghez. Lehmann nem fogadta el ezt a tervet, viszont néhány nappal később ellátta Rákóczit kalapácsokkal és fogókkal, hogy azok segítségével Rákóczi távolítsa el ablakának rostélyát. Ugyanekkor leereszkedésre alkalmas kötelet is csempészett be hozzá.

Rákóczi a szökésnek ilyen módon való végrehajtásától idegenkedett. Magas volt a fal. Mély a vizes árok s azon kívül még több falon kellett volna átmásznia. Mindazonáltal megkezdte Berzeviczi segítségével a rostély elmozdítását. Hogy a Lehmann ellenőrző ezredest gyanút ne fogjon, az eltávolított rostélyrészeket fekete viasszal pótolta.

A szökés előkészítése nem mehetett túl titokban, mert a polgármester nagyobb óvatosságra figyelmeztette a rab őrzésénél Lehmann s Rákóczi udvari káplánja, Bévilaqua, egy héttel előbb már arról beszélt, hogy ura előbb-utóbb megszabadul.

Rákócziné Bécsben mindent elkövetett férjéért. Sikerült megnyernie a svéd király közbenjárását is, mindamellettt örökös aggodalomban élt s maga is a szökést tartotta az egyedüli biztos megoldásnak. Október végén kijátszva szigorú bécsi ellenőrzoit, Kertzl hadnagy lekenyerezése útján, parasztmenyecskének öltözve sikerült eljutnia Bécsújhelyre, ahol a hadnagy mint sógornójét vitte be a várba s este beengedte a fejedelemhez. A viszontlátás boldog örömei közt beszélte meg az egymást oly régen nem látott pár a szökés módozatait s azokat az előkészületeket, amelyeket az asszonynak még el kellett végeznie. A babonás Szirmay időközben egy használt inget kért Berzeviczi útján Rákóczitól, hogy azt egy javasasszonyhoz juttassa, aki annak segítségével meg fogja védeni a menekülő Rákóczit minden bajtól. Szirmay annyira aggódott Rákóciért, hogy örökbe akarta fogadni a bécsújhelyi jezsuitákat abban az esetben, ha megszöktetik.

Rákóci Lehmann útján szerzett egy dragonyos egyenruhát. Komornyikját, akiben nem bízott, Bécsbe küldte. November 6-án a szolgálatára rendelt dragonyost nem engedte be, mondván, hogy rosszul van és különben sem kell főzni, mert másnap böjtölni fog. Berzeviczi előrement Rákóci kocsisának szállására, hogy egy megbeszéltt helyen lóval várhassa gazdáját. Rákóci imádkozva kérte a Megváltót, hogy segítse vállalkozását. Majd Lehmann valami ürüggyel eltávolította néhány percre a Rákóci ajtaja előtt strázsáló dragonyost. Rákóci ezt felhasználva átsurrant Lehmann szobájába s ott felöltötte a dragonyosi ruhát. Közben Berzeviczi azzal tért vissza, hogy a kiskapu zárva van s nem tud kimenni a várból. Erre kioktatták, hogy mit mondjon az öröknek s a főkapun át kiküldték a városba.

Rákóci már átöltözve beszélgetett a két Lehmannal, amikor betoppant Kertzl ezredes. Lehmann zavarában eloltotta a gyertyát. Rákóci idejében a spanyolfal mögé ugrott. A fiatal Lehmann azonban kétségbeesve sóhajtozni kezdett. Kertzl Lehmann zavarát és a sóhajtasokat félreértette. Azt hitte, hogy egy légyottot zavart meg. Ezért gyanútlanul beszélgetett a kapitánnyal, majd annak biztatására elindult vele, hogy a foglyokat megnézzék. Ebben a pillanatban menekülni kellett. A fiatal Lehmann nyomán Rákóci szerencsésen kijutott a várból. A vár előtt elváltak. A fiatal Lehmann értesíteni akarta a bátyját, hogy a szökés sikerült. Rákóci azonban eltévedt s visszajutott a várhoz vezető útra. Erre a részeget kezdte adni, dúdolt és dülöngélt. Szerencsére az ifjabb Lehmann még ezt észrevette s megmutatta neki a helyes utat. A falakhoz épp akkor ért, amikor le akarták eresztetni a sorompót. De, mivel Berzeviczi előbb - megbeszélés szerint - kapitánynak adta ki magát és jelezte, hogy jönni fog a legénye is, kiengedték a még mindég dülöngéző, kurjongató Rákóczit.

A megbeszéltt helyen várta már Berzeviczi az urát s kocsiba ültek. De a hellyel ismeretlen kocsis a szakadó esőben és tengelyig érő sárban kétszer is nekihajtott a Fertő ingoványainak. Végül is gyalog vezették a lovakat s hajnali két óraker eljutottak Nezsiderbe, ahol már várta őket az a parasztszekér, amit az ifjabb Lehmann már napokkal előbb megrendelt. A szökés sikerült. Rákóci őrmesternek, Berzeviczi pedig tisztnek volt öltözve. Több nehézség után átkeltek az öreg és a kis Dunán. Berzeviczinek sikerült Cseklésben útlevel nélkül is postakocsit szereznie s így nyitva volt előttük az út. 9-én este érkeztek Bajmócra. Itt különös kalandja volt Rákóczinak. A menekülés kezdete óta csak Nezsiderben evett s ivott valamit, mert félvén a felismeréstől, mindenhol alvást tettetett s nem ment be sehová. Bajmócon végre elszánta magát s pálinkát rendelt. Azonban a pénz vásárló erejével nem lévén tisztában, a pálinkáért olyan nagy összeget ajánlott fel, hogy a kocsmáros valósággal megdöbbsent. Ekkor, hogy minden gyanút eloszlasson, egy hajtasra itta ki a pálinkát. Ez annyira tönkre tette a gyomrát, hogy újabb három napig nem tudott mitsem enni. Az utolsó magyar postaállomáson, Poprádon, zálogba csapott lótarakóikért kaptak lovat, hogy átmelessenek Lengyelországba "lovat venni". November 11-én érkeztek meg az elzalogosított Podolinba. Megdöbbsenésükre itt is császári tiszteket találtak. Berzeviczi, aki valamikor itt tanult a piaristáknál, felkereste egyik volt tanárát, aki aztán elhívén Berzeviczi előadott meséjét, ellátta őket ennivalóval és másnap átjuttatta őket Lengyelországba. Rákóci meg volt mentve.

Rákóci szökése hatalmas feltűnést keltett nemcsak Magyarországon, de Ausztriában is. Alig indult az ezredes Lehmannal emlékezetes körútjára, jelentették, hogy Rákóci szobája nagyon csendes. Már értesült róla, hogy beteg, mondta Lehmann, de az ezredes gyanút fogott s rögtön felnyitatta a szobát. A szoba üres volt. Az ablakrostély ki volt feszítve. A nagy konsternációban Lehmann ártatlannak vallotta magát s a gyanú csak azért kezdett feléje fordulni, mert hivatalosan csak a harmadik napon jelentette a fogoly szökését. A bécsújhelyi polgármester is azt jelentette, hogy az ablakrács annyira össze van törve, hogy azt Rákóci egyedül nem tehetta.

Rákóci három levelet hagyott asztalán: Lipóthoz, a császárnéhoz és Józsefhez. Ezeket bemutatták a titkos tanácsban, amely 9-én foglalkozott először a szökés ügyével. Ugyanitt bemutatták Lipót utasítását is, hogy mindent el kell követni Rákóci elfogatására. Elrendelték az őrség és Lehmann elfogatását. A főhaditanács elnöke, Mansfeld gróf jelentette a császárnak, hogy egész maffia szöktette meg Rákóczit, amelyben papok, barátok és asszonyok voltak. Azt javasolta, hogy a szökevényt idézzék meg s ha nem jelenik meg, marasztalják el és kobozzák el a birtokait. Egy kamarás azt ajánlotta, hogy tűzzenek ki Rákóci fejére vérdíjat. Eillers pedig azt szorgalmazta, hogy a birtokokat már most kobozzák el. Ez volt a legfontosabb.

Lehmann, amikor értesült, hogy a császár a kínzást és a hóhért csak akkor engedi el s csak akkor járul a föblövetéshez hozzá, ha önként vall, végre bevallotta, hogy öccse vette rá a dologra s hogy abban benne volt Rákócziné és Kertzl hadnagy is. Erre a gyanút kiterjesztették mindenkire, Rákóczinéra, Sagel és Wolf atyákra, Bévilaqua káplánra s mindenkire, akinek házából valaki csak felkereste Rákóczit. Még a két darmstadti herceget, a hannoveri herceget és a svéd király követét is megfigyeltették. Rákóczinét és gyermekeit letartóztatták. Rákóci fejére, ha valaki élve fogja el, 10.000, ha halva keríti elő, 6000 forint vérdíjat tűztek ki. A Lengyelországban élő osztrák megbízottakat pedig utasították, hogy Rákóczit és a fiatal Lehmannat tartsák szemmel. Elrendelték Okolicsányi Pál és Szirmay Miklós elfogatását is, mert Bersényi a varsói francia követhoz írt s elfogott levelében említette őket. A tehetetlen düh hozzáfogott a bosszú végrehajtásához. November 10-én indult meg Rákóci kerestetése s 24-én tűzték ki fejére a vérdíjat. Jóságait már előbb lefoglalták. A vérdíj a halálos ítélettel volt egyenlő. Megisméltődött az, ami közel száz évvel előbb úkapjával, Rákóci Zsigmonddal, hogy erőszakkal kergették át a császár mellől az ellentáborba.

A vizsgálat Lehmann további vallomásától várt mindent. De Wolf atya mindvégig kitartott mint lelkiatya mellette, csakhogy visszatartsa a részletesebb vallomástól. Még a vesztőhelyre is elkísérte, ahol december 24-én kegyetlen kínzással végezték ki. Kardját összetörték, őt magát lefejezték, majd felnégyelték s elküldték a négy hulladarabot négy városba, hogy elriasztó például szolgáljon.

Négy évvel később egy Rákóczit szolgáló kuruc csapat azt a darabot, amely a bécsújhelyi kapura volt kifüggesztve, elragadta s Kőszegen tisztességesen eltemette. Halálra ítélték Kertzl hadnagyot is, de őt a vesztőhelyen utolérte a császári kegyelem, amely ítéletét a győri várban eltöltendő hat évi vasra változtatta. Kertzl a hat év után Rákóczi szolgálatába lépett s előbb őrnagya, majd udvari fizetőbiztosa lett s követte Rákóczit a bujdosásba is.

Rákóczi 1707-ben rőtta le háláját Lehmann kapitány özvegyének, mert neki 10.000 és az ifjabb Lehmannak 6666 tallért adományozott.

Rákóczi, amikor Podolinból szerencsésen Lengyelországba ért, fogadalmat tett, hogy Podolinban misealapítványt fog tenni szerencsés menekülése emlékére. Utóbb ezt a tartozását híven le is törlesztette.

Lengyelországban először Krakkóba ment. Itt megtekintette Báthory István síremlékét, akinek véréből származott. De nem volt az idő alkalmas arra, hogy a nagy király sírjánál felfedje kilétét. Mivel már fogságában értesült róla, hogy Bercsényi Lengyelországba menekült és Ágost királynál szívélyes fogadtatásban részesült, maga is Varsó felé határozta útját. A fogságból való megszabadulás örömeiben s felszabadult életének élvezetében - mint utóbb bevallotta - nagy gyönyörködéssel nézett minden nőre és lányra. Egyelőre ugyan visszatartotta az élet kínálkozó örömeinek élvezetétől az, hogy féltette az egészségét, amikor azonban a feleségétől való távolléte egyre hosszabb lett, nem tudott ellenállani a kísértésnek s épp úgy kalandokba bocsátkozott, mint korának többi főrendű urai. Fialat véréit nem tudta megtagadni ő sem.

Rákóczi szökéséről és meneküléséről több egykorú önéletírás megemlékszik, így az Ottlik György és Szirmay Endréé is. Azonban a tény egyszerű lerögzítésén egyik sem megy túl s így nem őrizték meg számunkra a közvélemény hangulatát.

Rákóczi és apródja november 24-én érkezett Varsóba. Útközben találkozott azzal az álruhás császári csapattal, amely néhány nappal előbb sikertelen merényletet kísérelt meg Bercsényi ellen. De sem Rákóczi, sem a császáriak nem sejtették, hogy kik keresztezik az úton egymást.

Mire Rákóczi Lengyelországba ért, addig már Bercsényi széleskörű diplomáciai műveleteket bonyolított le. A szerzetesek, akikhez menekült volt, összehozták Meczinskij ezredessel, aki azonnal átlátta Bercsényi személyének és a magyarországi ügyeknek jelentőségét s kapcsolatait felhasználva beajánlotta Bercsényit az ingatag, de nagy tervektől telített Ágost királyhoz. Bercsényi otthon már tudott tótul és oroszul s nagy nyelvérzéke segítségével csakhamar elsajátította a lengyel nyelvet is. Így közvetlen kapcsolatot vett fel az ország vezető embereivel s pár hónap alatt sikeres hangulatot teremtett a magyar ügy mellett. A varsói osztrák követ, gr. Strattmann ugyan követelte Bercsényi kiadatását, de a király ezt megtagadta.

Május 10-ike körül visszatért Rákóczihoz Pap Mihály is, aki egy kis küldöttség élén kereste most már fel a fejedelmet. Május 12-én Rákóczi és Bercsényi néhány már elkészített zászlót nyújtott át a küldöttségnek, amely élén Pap Mihállyal felesküdt a zászlókra, amelyek egyik oldalán a fejedelem címere és neve kezdőbetűi, a másik oldalán pedig a következő jelmondat állt: "Cum deo pro patria et libertate" (Istennel a hazáért és a szabadságért). Maga Rákóczi is megesküdt, hogy nem hagyja el a vele tartókat s amíg a francia segítőcsapatok megérkeznek, addig is gyűjt egy kis hadat a határra.

Meghagyta, hogy a zászlókat újabb parancsig ne tűzzék ki, a nemesség birtokait ne pusztítsák, hanem igyekezzenek valamely hadicsel útján egy-egy a németek által gyengén őrzött helyet elfoglalni. Rákóczi ismerte a német őrségek restségét, a tisztek gyávaságát és korrupszát s már az 1697-es esetekből tudta, hogy az ügyesen előkészített meglepő támadásnak könnyen sikere lehet.

Ugyanezen a napon kiáltványt is bocsátott ki Rákóczi, amit Bercsényi is aláírt, amelyben fegyverre hívta az ország lakosságát. Ugyanezen a napon egyesült a bajor választó serege a francia sereggel. A felkelés kilátásai tehát igen jók voltak. A nevezetes kiáltvány szövege az alábbi volt:

"Mi Felső-Vadászi Rákóczi Ferenc Fejedelem és Gróf Székesi Bercsényi Miklós. Minden igaz magyar, hazaszerető és édes országunk régi dicsőséges szabadságát óhajtó, egyházi és világi, nemes és nemtelen, fegyverviselő és otthon lakos igaz magyaroknak Istentől minden jót kívánunk.

Nem lehet oly magyar, hogy az eddig Magyarországon törvénytelenül, Isten és igazság ellen hatalmaskodó és minden rendet képtelenül sanyargató idegen nemzetnek kegyetlenkedését, portiózó s képtelen adóztató zaklatásait, szabados törvényeinknek szaggatását, nemzetünknek és szabadságunknak megvetését és már láb alá vetetteknek csufolását elégségesen nem érzette s nem értette volna; elannyira, hogy már országunknak, régi szabadságunknak gyökeres veszedelménél egyebet senkisémet itélhet vala, ha az minden birodalmakkal bíró kegyelmes Isten csudálatos és váratlan háborúkkal az országunkat eddig sanyargató német nemzetet mindenfelől meg nem környékezte volna és azáltal az mi régi szabadságát keservesen óhajtó s igaz hazaszeretetéért gerjedező magyar nemzetünknek is utat és alkalmatosságot az kívánt szabadulásra nem mutatott vala. Látván azért a nagy iga alul való szabadulásnak ideit s módját most egyszer oly alkalmasnak lenni, kinél is sem jobb, sem több, sem bizonyosabb alkalmatosságot országunk soha nem remélhet: ezen mi törvény s nemesi szabadságunk ellen való keserves bujdosásra üzetett sorsunkat s életünknek minden napját édes hazánk régi szabadságának, dicsőséges nemzetünk hajdani jó hírének s nevének s megnyomattatott országunk lakósinak javára s hasznára szenteltük; sőt igyekezetünk gyökeresebb megerősítésére nézve el nem múlattuk a magyar hazának képtelen nyomorgatásán szánakozó s országunknak használható királyoknak s fejedelmeknek segítségéhez s egyértelméhez ragaszkodnunk. Kihez való képest, most lévén mégegyszer ideje országunkat ily törvénytelen és szenvedhetetlen iga alul felszabadítani: országunkhoz s hazánkhoz való szeretetünkül és kötelességünkül viseltetvén, minden igaz, hazaszerető s országunk régi dicsőséges szabadságát óhajtó egyházi és világi, nemes és nemtelen, fegyverviselő és otthon lakos, egy szóval minden rendű igaz magyarokat hazafiuságokra intjük, kényszerítjük s kérjük, hogy az mint már Isten némelyeknek sziveket az hazáért felgerjesztette s egybenhozta: úgy ki-ki édes hazája s nemzete, szabadsága mellett az Isten s törvényünk ellen képtelenül hatalmaskodó, zaklató, portióztató, adóztató, nemesi szabadságunkat rongáló, igaz régi törvényeinket, jussainkat megvető, jóságainkat hatalmasan foglaló és fogyató, becsületünket tapodó, sönkat, kenyerünket elvevő s életünken uralkodó s kegyetlenkedő birodalom ellen fogjon fegyvert, és kimenetelünk előtt is azon előljáróknak s tisztéknek csoportjaival, kikre ezen dolognak megindítását biztuk, egyezzenek minden fegyverfogók, igaz hazafiak, és kimenetelünkig is azon előljáróknak s általok teendő tisztéknek alattokvalói engedelmeskedjenek, mások pedig közönséges jó értelemmel éljenek; bizonyos lévén benne, hogy magunk is minden késedelem nélkül megyünk elégséges segítő haddal, és édes hazánkért, nemzetünkért, régi szabadságunkért, az hatalmas Istennek segítsége s az ő hatalmas hadakozó karjának ereivel, tökéletes szívvel-lélekkel szenteljük életünket, s vérünket ontani egyedül hazánk s nemzetünk szabadságáért, minden privatumnak vágyódása nélkül, készek leszünk. Hiszünk is az özvegyek és árvák, keseredettek és megnyomottak kiáltását meghallgató irgalmas Istenben s Isten után nemzetünk régi, dicséretes s ma is véleszületett hadakozó bátorságában és hazájához való gerjedésében s ahhoz az velünk egyezett hatalmas királyok s fejedelmek segítségével, hogy ezen, egyedül Isten által nyújtott alkalmas időben nemzetünknek régi szabadságát elérjük s helybenállítjuk mindnyájunk munkájával, és Isten által mind magunk, mind maradékaink utánunk dicsőséges szabadsággal boldogított állapotban végezzük napjainkat, örökös megmaradásával hazánkknak.

Azt mindazonáltal előre is nagy tilalommal tilalmazzuk, hogy, Istennek áldása rajtunk maradjon s az országnak minden rendi irtózás nélkül való bizodalmat vehessenek és az szegénységnek teljes nyomoruságának megváltása, nem változása (következzék): senki, sem külön, sem csoporttal, sem sereggel, akármelly vallásu egyházi személyt, templomot, cintermeket, klostromokat, nemesi lakos személyeket, nemesi házakat, kastélyokat, utonjárókat, kereskedőket ne háborgasson, falut, várost, malmot ne égessen, prédáljon; hanem az előljáróknak eleikben adott s vélek közlett mód szerént keresvén az ellenséget, mindenekben csendes istenes egyértelemmel legyenek, magok s hazájok javára.

Költ Lengyelországban Brezán várában, 12. May. 1703.

Rákóczi Ferenc Fejedelem

m. k. P. H.

Gróf Bercsényi Miklós

P. H. m. k."

Amint a zászlókkal és a kiáltvány több példányával visszabocsátották a küldöttséget Magyarországra, Bercsényi azonnal elindult Rákóczival, hogy a megígért lengyel csapatokat végre megszerezzék. Felkeresték Wisnyoveczkij herceget és gróf Potoczki Mihály kiovi palatínust. Útközben Rákóczi találkozott a lengyel rokonával, akit hír szerint megbíztak az ő megölésével. Bátor és lenyűgöző fellépésével azonban sikerült a meglepett lengyel főurat valósággal leszednie a lábáról s így ezt a veszélyt is elhárította maga felől. Bercsényi ekkor Varsóba ment, hogy az ügy állását De Bonnaccal közölje s a felkeléshez szükséges francia anyagi támogatást végre nyélbe üsse. De Bonnac azonban időközben visszatért Danczkába s így Bercsényinek utána kellett utaznia. A magára maradt Rákóczi átrándult Holesiczára Szienyavszkijnéhez, hogy ott, közel a határhoz szemlélje a magyarországi eseményeket. Itt kereste fel Rákóczit Majos János fiatal nemes, Pap Mihály és Bige György. Többen jöttek volna, de a lengyelek a húsz lovasból és harminc gyalogosból álló kíséretet nem engedték be az országba. Rákóczi a feltűnés elkerülése végett Drosdeviczában fogadta őket, ahol Konskij podoliai kormányzó és tüzérségi tábornok jelenlétében s a szép Szienyavszkijné kíséretében tájékoztatta magát velük a hazai eseményekről. Majos jelentette, hogy a határon több ezer főből álló tömeg vár már Rákóczira s kérte, hogy ne hagyja ezeket magukra, hanem álljon az élükre. Ők már azért jöttek, hogy Rákóczit bekísérjék az országba. Rákóczi ugyan pénzsűkében volt s a támogatás irányában még minden oldalról bizonytalanságban volt és így okosabbnak vélte, ha még nem indul. Viszont a nép állapotáról hallott dolgok gondolkozásra készítették. "Jól tudtam", írja memoárjában "hogy a nép lelkesültsége nem tarthat soká és ha az első tűz lelohadt, a második sohasem oly erős. Meggondoltam, hogy ezen nép, mely segélyemben bizakodóban kelt fel - noha meggondolatlanul cselekedett - ha szétverik, a közvélemény engem okozna, hogy miért hagytam el? E nép nem magát vádolná meggondolatlanságáért, hanem engem, gondolván, hogy nem segitettem meg szükségében". Rákóczi tehát megbeszélte a dolgot a jelenlevő Konskijjal s elhatározta, hogy elindul és a nép élére áll.

részlet

VAY ÁDÁM MÚZEUM

A Rákóczi - szabadságharc tiszaháti emlékei

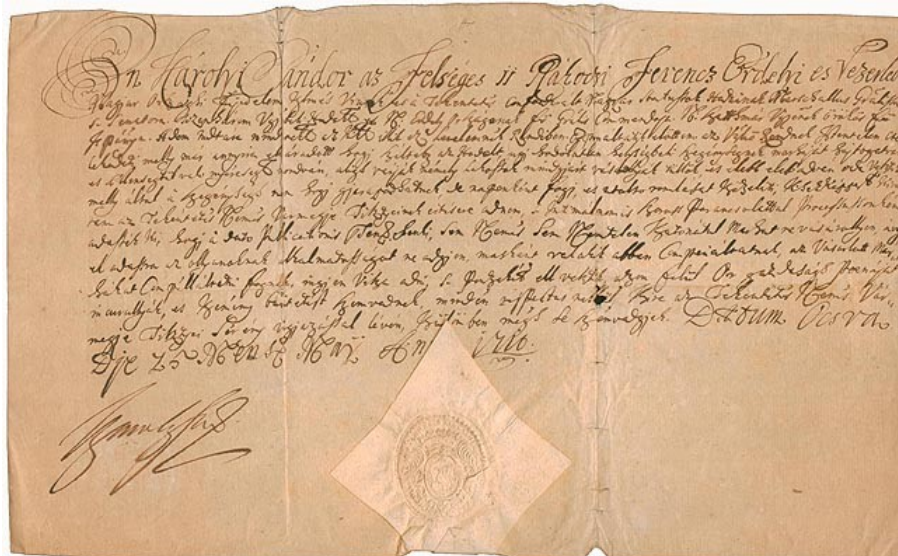
A két teremben rendezett tárlat az alábbiak szerint épül fel: Az ajtón belépve balra indul a tárlat. Először Veszprémi Endre II. Rákóczi Ferenc és Esze Tamás találkozására c. festményről készített nagyméretű, színes fotómásolat látható. Ezt egy térkép követi, melyen a Rákóczi és Vay birtokokat tüntették fel. A térképtől jobbra Esze Tamást ábrázoló kisebb méretű festmény látható, majd tekintetünk az ablakfülkében elhelyezett ágyúgolyóra vetődhet. Ezt követően egy ismeretlen mester által készített festmény függ a fejedelemtől. (Mányoki Ádám festménye alapján) Tovább sétálva, egy falifülkéhez érünk, melyben korbeltű fegyvereket helyeztünk el. A vitrin mellett látható Martsa István: Kuruc talpasok c. bronz szobra. Mielőtt a reneszánsz kőkeretes ajtón átlépnénk a Rákóczi kiállítás második termébe, érdemes tekintetünk az ajtó felett elhelyezett zászlómásolatokra vetni, melyek a Rákóczi-szabadságharcra köthetők. A tárlat egy nagy térképpel folytatódik, amelyen a Rákóczi-szabadságharc első időszakának azon eseményeit mutatjuk be, melyek Szabolcs, Szatmár, Sereg, Ugocsa megyékben történtek. Tovább sétálva ismét egy falifülkét találunk, melyben, az előzőhöz hasonlóan fegyvereket helyeztünk el. A terem adottságait figyelembe véve a vitrint követő [ablakfülkébe](#) egy puszkapor tárolása alkalmas hordót tettünk. Ezt követően ismét egy térkép látható, amelyen azon Szabolcs megyei nemesi családok neveit, címereit helyeztük el, akik fontos szerepet töltek be a kuruc küzdelmekben. Tovább haladva már az ajtóval szembeni részen állunk, ahol egy vitrinben Vay Ádám színes portréja, a nemesi hadak. Alatta egy fekvő vitrinben egy korabeli nemesi buzogány színesíti a kiállítást. Ismét egy ablakfülke következik, ahová egy robosztus mozsárágyút, valamint egy korabeli ágyúról készült makettet helyeztünk. - Élünk a terem építészeti adottságaival, s kiállításunkat a két falifülkében építettük tovább. Az egymásra merőlegesen elhelyezkedő vitrinek egyikében szintén korabeli, valamint másolat fegyvereket helyeztünk, míg a másikba a korszak pénzügyeit vázoltuk föl. Tovább lépve egy nagyméretű pannofalat láthatunk, melyen egy XVIII. századi szobabelsőt festettünk meg. A fal előtt lévő részen [egy asztalt két székkal](#) állítottunk be, mellyel a szabadságharc végen történő eseményeket szeretnénk szemléltetni. Nevezetesen II Rákóczi Ferenc 1711-es vajai tanácskozását, ahol Pálffy Jánossal tárgyalt a szatmári békéről. A házigazda Vay Ádám volt. A pannofal után a reneszánsz kőkeretes ajtóhoz jutunk vissza. Átlépve rajta ismét az első terembe érünk, ahol az 1711. május 1-jel [zászlóletételt szemléltetjük](#). A falon egy nagyméretű olajfestmény örökíti meg az eseményt, míg a földre két zászlót helyeztünk. A következő ablakfülkében egy nagyobb méretű térképen mutatjuk be II. Rákóczi Ferenc, Vay Ádám emigrációs helyeit. Kiállításunkat egy nagyméretű vitrin zárja, melyben az 1906-os újratemetések történetét mutatjuk be. Gazdagítja a vitrinben látható anyagot két korhű ruhába öltöztetett bandériumi tag. Mind az első, mind a második teremben még számos, a Rákóczi és kuruc korszakhoz kapcsolódó képzőművészeti alkotást tekinthetnek meg, valamint a második terem felső részén friz szerűen Rugendas metszeteiről készült másolat fut végig. Múzeumi sétánkat az első emelet déli részén folytathatjuk tovább. Az első teremben a Vay-család tagjairól készült festmények láthatók, míg a második teremben egy enteriőr kiállítás, melyhez fölhasználtuk a sárospataki Rákóczi Múzeumtói kölcsön kapott bútorokat. - Az e teremből nyíló déli bástyasobán keresztül lejutunk a földszintre, ahol időszakos kiállításokat rendezünk.

1 folio (1 beírt oldal) – 191x316 mm – tintairás – aláírás: Károlyi Sa[ndor].

A pápens teljes szövege:

Én Károlyi Sándor, az felséges II. Rákóczi Ferencz erdélyi és vezérlő magyarországi fejedelem kegyelmes urunk és a tekéntetes conföderált magyar státusok hadainak marschallus generálisa s szenátora, tizenhárom vármegyebeli hadaknak és nemes Erdély országának főgenerális commendója, nemes Szatmár vármegyének örökös főispánja. Adom tudtára mindeneknek, az kiknek illik, ez levelemnek rendiben. Exponáltatik [előadattatik] előttem az vitézlő rendnek istentelen cselekedeti, mely már annyira eláradott, hogy széltében az hódolt, úgy hódolatlan helységbeli szegénységnek marháját hajtogatván [elhajtván] és ellenségtől való nyereségnek mondván, alig várják némely lakosok, mindjárt vásárolják túlök, és előbb-előbb adván odavesztik; mely által a szegénység nem hogy gyarapodhatnék, de naponként fogy és utolsó romlását közelíti. Kihez képest kívántam az tekéntetes nemes vármegye tisztjeinek értésére adnom és intimálnom [elrendelnem] is szoros parancsolattal, processusonként [járásonként] adassék ki, hogy a dato publicationis praesentium [jelen levél közzétételének napjától] senki, sem nemes, sem nemtelen katonátul marhát ne vásároljon, avagy eladásra az olyanoknak alkalmatosságot ne adjon. Másként valakik abban comperiáltatnak [tetten éretnek], az vásárolt marhákat compelláltatni [felszólítatni] fognak ingyen vissza adni, s pénzeket el vesztek, azon felül orgazdaság poenáját incurálják [bűnébe esnek], és kemény büntetést szenvednek minden respectus [tekintet] nélkül. Kire az tekéntetes nemes vármegye tisztjei serény vigyázással lévén, különben meg se szenvedjék. Datum Ocsva, die 25 mensis Maii anno 1710.

Károlyi Sa[ndor]

A pápens kiválóan tanúskodik arról, hogy a közfelfogással ellentétben II. Rákóczi Ferenc függetlenségi mozgalma (1703–1711) a kuruc és a császári-királyi hadak ellátatlansága és az ország megosztottsága miatt polgárháború is volt egyben. A polgárháborús jellegről a kuruc tábornagy és főgenerális jelen, 1710. évi levele is ékesen tanúskodik, bizonyítván, hogy a szabadságharc vége felé sajnos a kuruc katonaság is alaposan kivette részét a magyar lakosság rendszeres fosztogatásából és elrabolt marhákkal való üzletelésből.

Az irat kiadatlan.

Rányomott pecsétes eredeti példány, szép állapotban.

Pálffy Géza

RÁKÓCZI KARVÁN ÉS LÁBATLANON (KÉPRIPORT)

A szlovákiai Karva és a magyarországi Lábatlan közös ünnepléssel emlékezett meg a 300 évvel ezelőtti Rákóczi-féle szabadságharc karvai és lábatlani eseményeiről. A jelenlegi testvérvárosi szerepe mellett múltja is összeköti a két települést, hiszen Karva és Lábatlan is jelentős helyszíne volt II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának.

A közös múlt emlékéül a települések egy-egy emlékművet állítottak, melyek tükörképei egymásnak.

Az ünnepség Burián László esperes-plébános, Karva díszpolgára által bemutatott szentmisével vette kezdetét a karvai katolikus templomban, majd a lábatlani református gyülekezet énekkarának előadása és a szavalatok után a jelenlévők Szarka László, a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet igazgatója "...kinek emlékére lángolunk és sírva fakadunk!" című előadását hallhatták, aki Rákóczi emlékezetének, tradíciójának folyamatos megújulásáról, s annak okairól beszélt.

Az ünneplő közönség ezt követően a Rákóczi Szövetség képviselőjében is jelen lévő Mészáros Kálmán, a Budapesti Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos főmunkatársának előadását hallgathatta meg, aki saját kutatásairól beszélt: Kuruc hadvezérek az Esztergom környéki harcokban címmel.

Gazda István, a Magyar Tudománytörténelmi Intézet igazgatója pedig "Iskola és tudomány a Rákóczi korban" címmel tartott előadást.

Gazda István

Csepin Péter vezetésével a Bakonyi Poroszkálók tagjai anekdotákat, történeteket, verseket adtak elő, bemutatták a kuruckor fegyvereit és ruházatát, majd később a gyerekek korabeli harcmódor bemutató részesei lehettek.

A műsort követően került felavatásra és felszentelésre a karvai Rákóczi-emlékmű, melyet Nagy Mátyás fafaragó és Nagy János szobrászművész készített és a Lábatlani Református Egyházközség Célkitűzéseinek Támogatására Alapítvány tagjai és Darányiné Csonka Valéria tiszteletes asszony sikeresen pályázatának köszönhetően valósulhatott meg. Az alapítvány a Nemzeti Civil Alapprogramhoz pályázott, a Karvai Hagyományőrök és a karvai önkormányzat pedig együttműködő külföldi partnerként támogatta a kezdeményezést.

A karvai emlékmű

Mindkét emlékművön megtalálható a Rákóczi pénzérme egyik illetve másik oldala. A lábatlani emlékművön annak a három személynek a neve szerepel, akik a városból bekapcsolódtak a szabadságharcba, a karvai emlékművön pedig a karvai vársánc tervezőjének, várkapitányának és a kuruc csapatok vezérének neve olvasható.

Párja Lábatlanon található

fotók: Zsíros Tamás

HARAGOS KENGYELA

Haragos Kengyela Rákóczi fejedelemnek a testőr hadnagya volt. A haragos nevet azzal érdemelte ki, hogy legjobb kedvében is úgy fújta a tüzet, mint a sárkány. Soha senkiben kárt nem tett, de azért mindig le akarta harapni a fejét az egész világnak.

Egyszer magát a fejedelmet is azzal ijesztgette, igaz, hogy akkor - először az életben - ő maga ijedt meg.

Úgy történt az, hogy a gorbói csatában kilőtték alóla a lovat. Hátrafordul, keresi a vezeték lovat - hát nincs sehol.

- Elvitte valami nyalka kuruc úr - hebegte ijedten a legénye. Tót deákból lett háromnapos kuruc volt az istenadta, nemigen ismerte még ki magát a hadi életben.

- No, én annak a lókötőnek leharapom a fejét! - csikorgatta a fogát vitéz Kengyela. Egyelőre persze nem ért rá kuruc fejek után szaladni. Este már tábortüzek mellett vigadoztak a kurucok. Haragos Kengyela is felejtette már egy kicsit a dühét, mikor egyszerre csak elejbe toppan mosolyogva a fejedelem.

- No, Kengyela - azt mondja -, elhoztam a fejemet.

A hadnagy csak tátogott a szájával, mint horgon a potyka, de megszólalni nem tudott.

- No, igen - bizonykodott Rákóczi. - Én vettem el a vezeték lovadat, ki is lőtték alólam azt is. Hát itt a fejem, harapd le. Hadd látom, hogy fogsz hozzá.

Hullámos üstökű oroszlánfejét azzal nevetve meghajtotta. A hadnagy már akkor térdelt a porban, s vasöklével a saját deres fejét veregette.

- Nono, hívem - csitította a fejedelem -, azért ne edd ám meg a magad fejét se. Szükségem van még nekem erre a te vén fejedre. Hanem tudod mit, igyunk erre a nagy ijedtségre.

Haragos Kengyela elsápadt az örömtől, mint a gyerek, hogy fakupáját a fejedeleméhez koccinthatta. Le se tette, míg a fenekére nem látott.

Akkorra gyönyörű paripát vezetett elé a fejedelem két őrt álló legénye.

- Tied legyen, Kengyela - veregette meg a vállát a fejedelem. - Olyan kurucot nevelj belőle, amilyen te vagy.

Úgy lett, ahogy Rákóczi kívánta. Morcos - mert ezt a nevet adta Haragos Kengyela a paripájának - nemsokára emberszámot tett a kuruc táborban. Rúgta, harapta a csatában a labancot, ahol érte. És messziről megérezte a szagát, mint komondor a farkasét.

Egy esztendő múlva annyira ki volt tanulva Morcos a hadi tudományokban, hogy Kengyela már az órallást is rá merte bízni. Megcselekedte egynéhányszor, hogy mikor ő volt a soros, a paripáját állította oda maga helyett strázsának. Egyszer azonban mégis megesett, hogy meglépett a ló-strázsra az őrhelyéről. Elveszett szórén-szálán. Kengyele dörgött, morgott, toporzékolt, utoljára kiadta a parancsot:
- Le kell löni a bestiát! Szökevénynek ez a büntetése.

- Először meg kell találni, hé! - csendesítették a cimborái.
- Mit?! - csapta Kengyela a földhöz a sastollas süvegét. - Kuruc szavamra fogadom, hogy odaadom egy petákért azt a hűtlen párát, ha megkerül.

A peták nagyon kis pénz volt. Kettő ért belőle egy mai fillért. Kengyele fogadásának hamar híre szaladt a táborban, s heten nyolc felé futottak a Morcost keresni. Tudták, hogy Kengyela állja a szavát, s olyan lóért senki se sajnált volna egy petácot.

Utoljára mégiscsak a gazdája találta meg a lovat. Messziről meglátta fehérteni, s az is ráismert Kengyelára, mert vígan nyihogott elé. Meg is indult felé lassú kocogással, de minduntalan visszafelé csavargatta a nyakát.

- Kit bolondít ez az állat? - húzódott meg Kengyela kíváncsian az árokban.

Biz az valami kóborló labancot bolondított, aki lopva sompolygott utána. Odáig csalogatta, ahol a kuruc megbújt az árokban, ott aztán nagyon vígan röhentett egyet, s vágatott be a kuruc táborba, mint a nyíl. Tudta, hogy Kengyela most már majd elbánik a labanccal. El is bánt, nyakánál fogva húzta be az istenadtát a táborba. Ott nagy kacagással fogadták a vitézek, csörgetve az erszényüket.

- No, Kengyela, állod-e a szavad?

A kuruc kezit-lábát összekötötte a labancnak, felhajította a Morcos hátára, és kantárjánál fogva végigvezette a lovat a táborban, harsány hangon kiabálva:

- Eladó egy ló egy petákért meg egy labanc ezer aranyért, de csak annak, aki mind a kettőt megveszi!

Lett olyan kacagás, hogy csak úgy döngött bele a tábor. Furfangos Kengyela pedig - mert attól fogva csak így nevezték - befejezte a sétát, kiszabadította a labancot, és barátságosan megpaskolta a hátát a kötőfékkal.

- Téged pedig szabadon eresztelek, fiam, hogy hadd legyen olyan labanc is a világon, aki ezer aranyat ért egyszer.

Petkó Zsigmond éneke

Gondolkodjál, szegény magyar, vigre hová lész?

Ez világ, ki mint egy tenger, tited megemísz,
rakva hálóval és tőrrel majdan békerít,
s onnat régi szabadsághoz soha már nem tírsz.

Serkenj fel mily álmaidból vigyázz magadra!
Mert sok idegen nemzet jött bé az országra;
az kinek lehettől volna azelőtt ura,
maga jobbágyivá tiszten majd nemsokára.

Szálljon még magyar nemzetre egyszer oly idő,
hogy ne légyen ellenégtül ő tanácskérő.
De sőt inkább lígyen ottan orszába vídő,
rajta hatalmat vehessen, mint csirkén az ölyv.

Ki-ki immár vegye elő éles fegyverit,
koronáért, igaz hitírt, az szabadságért.
Az hírünkért, nemzetségünk maradásáért
ne kímélje vérontástúl erős karjait.

Szegény legény éneke

Ideje bujdosásimnak
eljött már távozásomnak,
szomorú utazásomnak
sok okai vannak annak.

Angyalodat, én Istenem,
küldjed, hogy kísérjen engem.
Utaimban vezéreljen,
minden gonosztól megmentsen.

Az idegen földre mégyek,
véletek többet nem lések,
talán nem is lát szemetek,
rólam ne feledkezzetek!

Isten hozzátok, pajtásim,
velem felnőtt jó barátim,
kikkel sokszor nyájasságim
voltak és szép mulatásim!

Nincsen, látom, a legénynek
semmi böcse, jaj, szegénynek.
Mert itthon inkább kedveznek
az idegen jövevénynek.

Lábam akármerre mégyen,
rólatok nem felejtkezem;
minden járáson-kelésen
áldjon meg az szent Úristen!

Szirácsik Éva:

A nemes vármegyének kezéhez...

II. Rákóczi Ferenc levelei és Nógrád vármegyei visszhangjuk I. (1703-1705)

A hajdani Nógrád vármegye és a II. Rákóczi Ferenc vezetett szabadságharc igen szorosan kötődött egymáshoz. A szabadságharc olyan kitüntetett eseményei, mint a szécsényi országgyűlés, vagy a romhányi csata a vármegye területén zajlottak. A hadi és politikai történések miatt a helyi nemesek is állásfoglalásra kényszerültek, s olykor kiemelt szerepet játszottak a szabadságharc történetében, mint ahogyan Ráday Pál fejedelmi titkár, az erdélyi kancellária igazgatója is. Mindezek miatt a Nógrád vármegyét érintő események jóval túlmutatnak a szűkebb értelemben vett helytörténeti jelentőségen, hiszen velük szorosan egybefonódtak a Rákóczi-korszak országos szintű történései, ami miatt a Nógrád vármegyét érintő források tudományos és kulturális jelentősége felbecsülhetetlen. A szabadságharc leverése után a kortársak valójában nem tudták feldolgozni a történeteket, hiszen az érintettek nagyobb védelme érdekében az államhatalom elől a kompromittáló Nógrád vármegyei iratokat az egri káptalanba szállították megőrzésre. Jóllehet Nógrád vármegye történetét a szabadságharc időszakában már több szempontból megközelítették, mindaddig nem tárták föl II. Rákóczi Ferenc intézkedéseit és azok fogadtatását Nógrád vármegyében, noha a szabadságharc időszakában a fejedelem számos levelet címzett a vármegyéhez.

A Nógrád Megyei Levéltár Rákóczi-kori iratainak forráskiadványban történő bemutatásának első lépése "A nemes vármegyének kezéhez... II. Rákóczi Ferenc levelei és Nógrád vármegyei visszhangjuk I. (1703-1705)" című kötet. A forráskiadványban szereplő

76 fejedelmi levél segítségével, amelyeket II. Rákóczi Ferenc 1703-1705 között intézett Nógrád vármegyéhez, bepillantást nyerhetünk abba az időszakba, amikor a császári oldalról átállt vármegyében elindult a hadi, a gazdasági, nem utolsósorban pedig a politikai-közigazgatási élet megszervezése egészen addig, amíg a szécsényi országgyűlésen nem csupán a vármegye további sorsa dőlt el. Az intézkedések előzményei és utóhatásai jól körvonalazódnak több személy (pl. Bercsényi Miklós, Tolvaj Ferenc, Török András), vagy intézmények (pl. Gazdasági Tanács) leveleiben, de a közgyűlési jegyzőkönyvek is éppúgy élénk tárják a Rákóczi levelek hátterét. A kiadványban az eddig a nagyközönség számára nyomtatott formában még be nem mutatott forrásokat megelőzi a fejedelmi leveleket ismertető, a Nógrád vármegyei intézkedéseket bemutató tanulmány. A hely- és személynévmutatók a hely-, vagy családtörténetet kutatók számára is eligazítást adhatnak, míg a jegyzetek a bennük szereplő fordítások végett a latinul nem tudók számára nyújthatnak segítséget az ismeretszerzésben. A kötet tehát nem csupán szakemberek számára készült, hanem mindazon érdeklődők számára is, akik II. Rákóczi Ferenc szemszögéből kívánják felfedezni Nógrád vármegye háromszáz esztendővel ezelőtti helyzetét, megoldásra váró feladatait, s akik a vármegye hajlandóságát kívánják követni a fejedelmi rendelkezések végrehajtása során.

TOKAJ

Makoldi Miklós 2007-ben, a "Kincseink" c. újságban megjelent cikke

Vitéz idők tanúja – Tokaj nemes vára

Gyermekkoromban, mikor a Bodrog partján játszottam, a régi öreg halászköztől sok hihetetlennek tűnő – mesébe illő történetet halottam a folyó túloldalán lévő – mára már teljesen elpusztult, de hajdanán hatalmas méretű várról, föld alatti alagutakról, a Bodrogbá borult csónakokról, elsüllyedt kincsekről... Nem meglepő tehát, hogy érdeklődésem a vár iránt felnőtt koromban sem szűnt meg, sőt még a régészet szakot is elvégeztem Budapesten, hogy tényleg mindent megtudhassak szülővárosom igencsak szövevényes és rejtélyes múltjáról. Ahogy múltak az évek, megdöbbenve tapasztaltam, hogy Felső-Magyarország védőbástyájaként emlegetett tokaji vár területén még sohasem történt régészeti feltárás sőt, igazából az sem tisztázott, hogy hol is volt pontosan. Emellett azt is meg kellett állapítanom, hogy ahány ember – annyiféle történet, de igazából senki nem tud érdemben válaszolni azokra a kérdésekre, hogy mikor épült a vár, hogy nézett ki, mi a története és hogy hol is fekszik valójában? Szerencsére az 1995-ben megszülető Tokaj Várostörténeti Tanulmányokban Détsy Mihály lelkiismeretes alaposítással foglalta össze a várra vonatkozó szinte összes rákmaradt középkori forrást, s így többé-kevésbé hitelesen tudta rekonstruálni az erődítmény történetét (sajnos vannak olyan évtizedek, amikor források híján csak találgathatunk, hogy mi is történhetett az idő alatt a vár falain belül). De sajnos ez az alapvető mű csak kevés emberhez tudott eljutni és még kevesebben olvasták el ténylegesen, pedig ha végigolvassuk, akkor szinte fülünkben csengenek az öreg halászok meséi, hiszen Détsy is hatalmas falakról, földalatti járatokról, vízbe borult csónakokról és nem kis értékű elsüllyedt kincsekről ír! Emiatt fontosnak éreztem, hogy e kötet lapjain röviden összefoglaljam, hogy mit is tudunk ma, az eddig a kutatás által méltatlanul elhanyagolt erődről. Először is tisztáznunk kell valamit – mégpedig azt, hogy miért mondják a Tokaj belvárosában, a felső utcákon lakó emberek, hogy a régi vár nem a Bodrogtömbben, hanem az Óvár utca fölött állt? A válasz egyszerű: azért mert a XIII. században minden valószínűség szerint tényleg állt ott egy kisméretű kővár, melyre a mai utcanév és az utca fölötti szőlőskertek dűlőnevei is utalnak (Kastély-, illetve Palota-dűlő). A XIII. századi forrásokban ezt az erődöt nevezik Kőrévnek és talán az Anonymus által is említett Hímesudvar nevű vár alatt is ezt kell értenünk. Ezek mellett viszont van egy egyértelműbb adatunk is, hiszen 1555-ben az akkor már a Bodrogtömbben elhelyezkedő „új” vár ostromáról a következőt írják: „...a régi földvár helyén, amely a Bodrog folyó fölött a hegyen található, annak árkaiban erőseget készítettek maguknak, és egy helyre felhordatva az ágyúikat, hadimasináikat és lövegeiket, éjjel-nappal szüntelenül lövetik ezt a várat...” (Détsy 1995: 21.o.). Ezek alapján pedig szinte biztosnak vehetjük, hogy a XV. század előtti források erre a mai Óvár utca fölött álló várra vonatkoznak, mely valamikor az

1200-as évek második felében épül és egy kemény ostrom miatt, már a XIV. század elején romokban áll és lakatlanná válik.

Valószínűleg ezen erődítmény pusztulása után építik valamikor a bodrogi erődítményt, hiszen a nagy kereskedelmi forgalmat bonyolító tokaji révet folyamatosan védeni és működtetni kellett – melyre a hegyi vár helyett sokkal alkalmasabb, egy a rév közvetlen közelében, a Tisza és Bodrog torkolatában épült „új” vár. Ezt az építményt először 1410-ben említi egy Zsigmond király által kiadott oklevél. Ekkor tehát már biztosan állt, de valószínűbb, hogy valamikor a XIV. század folyamán már megkezdheték építését. De pontosan hol is helyezkedik el ez az „új” vár? Szerencsére az 1700-as évek elejéről ránkmaradt egy olyan alaprajzi térkép is, melyen a város is szerepel, méghozzá hiteles, máig azonosítható módon (1.kép). Ezek alapján láthatjuk, hogy a középkorban a Tisza-Bodrog torkolat – ezáltal a vár is – sokkal északabbra helyezkedett el, mint a mai földnyelv déli vége. Szerencsére az erődítmény pontos helyének meghatározásában sokat segít az, hogy máig áll a délnyugati bástyának (merítő bástya) egy falcsontja, mely egyértelműen azonosítható (2. kép). Emellett megdöbbentő módon ma is található a területen egy félhold alakú tó – mely szinte teljesen azonos alaprajzot mutat a belső vár vízesárkával még ennyi évszázad után is! További támpontokat nyújthat az is, hogy a Kisbodrog (a külső vár hajdani vízesárka) gyakorlatilag elég hosszú szakaszon ugyanott helyezkedik el, mint ahol a középkori ábrázolások mutatják. Ezen adatok alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy az erődítmény a mai Bodrog és Kisbodrog összefolyásának szegletében található, ami ma félig-meddig beépített terület – a tokaji halászcsaládok egykori lakóhelye. Az, hogy a XIX-XX. században ide építkeztek a halászok korántsem meglepő, hiszen a vár megsemmisült romjaiból képződött földkupacok – dombok még mindig kimagaslanak a Bodrogi sík öntéstalajából, hirdelve, hogy egykoron nagyméretű épületek álltak itt. Természetesen a pontos azonosítást csak régészeti alaprajz hitelesítő ásatással – kutatóárkokkal lehetne elvégezni, de sajnálatos módon a kellő anyagiak nem állnak rendelkezésre egyelőre.

De térjünk vissza a vár történetéhez! A vár királyi tulajdonként épülhetett a rév védelmére, amivel aztán az uralkodók szabadon gazdálkodhattak. Első említése is ehhez fűződik, amikor is 1410-ben Zsigmond király Garai Jánosnak, Miklós nádor fiának adományozza 12000 aranyforint értékben. 1422 táján Lazarevics István szerb deszota kezébe kerül át a vár kárpótlás jogcímén, de hamarosan utódja Brankovics György örökli azt, és 1443-ig biztosan birtokában is tartja. Ezek után, a század második felében a Hunyadiaké lesz az épületegyüttes – előbb Hunyadi Jánosé, majd Mátyás királyé, akik erődítési munkálatokat is végeznek a váron. 1458-ban fontos színhely a tokaji vár, ugyanis Mátyás királlyá választásakor kiújulnak a csehekkel a harcok és a környék nemesei itt tartanak gyülekezőt, majd indulnak hadba Mátyás oldalán. A következő évben viszont a király Szapolyai Imrének, akkori boszniai kormányzónak, horvát-szlavón bánnak adományozza a várat érdemei elismeréséül. Az ezt követő hetven évben a vár az ország egyik legfontosabb erődítménye, hiszen a nagy sikereket és magas pozíciókat elért Szapolyai család birtoka marad, akik a család hírnevének megfelelő állapotban tartják az erődítményt is, olyannyira, hogy a mohácsi csatavesztés után alig két hónappal Szapolyai Jánost itt jelölik a királyi trónra és végül Székesfehérvárott meg is választják Magyarország királyává, amit koronázással is szentesítenek.

Ugyanakkor Habsburg Ferdinánd is magáénak követeli a magyar trónt, úgyhogy hadat indít Szapolyai ellen, amivel nagy sikereket ér el. Először Esztergomból szorítja ki, majd hosszú hátrálásra kényszeríti egészen Tokajig, ahol nagy csatát vívnak a vár birtoklásáért, de végül Ferdinánd ágyúzással lerombolja a falakat és az erődítményt elfoglalja – habár János király még el tud menekülni a Tiszántúlra. Ezzel az ország két részre szakad. Ezután, 1527-ben Ferdinánd is királlyá koronáztatja magát, majd elkezd híveinek osztogatni Szapolyai elfoglalt birtokait. Így kerül Báthory István nádor kezébe négy hegyaljai vár, köztük Tokaj is.

Talán a következő évek a legviharosabbak Tokaj életében, mivel Szapolyai már 1528 januárjában, heves harcokban visszafoglalja a várat – mire Ferdinánd válaszcsepással reagál és újra megszerzi azt, de a harcok 1530-ig nem szűnnek meg és hol egyik, hol a másik uralkodó kezében van a vár. Végül Ferdinánd hadai győzedelmeskednek – így kerül a vár Ferdinánd hadvezérének, Serédi Gáspárnak a kezére, aki teljesen öncélúan bánik vele és a várossal is, ugyanis a jobbágyságot sanyargatja – a várost és a várat pedig teljesen saját zsebre kifosztja. Adatok vannak rá, hogy Sárospataki rezidenciájára több, mint 1000 hordó bort szállít el Tokajból! Ennek ellenére a Habsburg király „érdemei” elismeréseként neki adományozza a várat – ami miatt az előző tulajdonosok a Báthoryak fel is háborodnak, de eredménytelenül. A vár a Serédi család kezében marad egészen 1557-ig. Ezalatt természetesen sokminden történik. Többek között, például János király a 30-as években többször megtámadja a várat, sőt egyszer rendkívül heves harcokban – a várban szinte végzetes károkat okozva el is foglalja azt. Ezután érdekes helyzet állt elő, ugyanis a két király kiegyezik egymással és Tokaj várát felosztják, úgyhogy 1538-ban két a királytól küldött őrség – a korábbi ellenfelek – egymás mellett laktak a vár kaszárnyáiban. Ezt a furcsa helyzetet szintén a Serédek oldják fel, ugyanis mindenféle királyi határozattól eltekintve – saját célra – egyszerűen megszállják a várat, sőt a későbbiekben diplomáciai ügyeskedéssel elintézik azt is, hogy Ferdinánd újra nekik adományozza azt 1541-ben! A következő évtizedek azonban újabb rettegésre adnak okot a régi-új tulajdonosoknak, ugyanis a törökök többször is tervbe vették, hogy elfoglalják a várat, ami így folyamatos veszélyeztetettségben volt. Emiatt a Serédek erődítési munkálatokat is végeztek, hogy a várat óvni tudják. Ugyanis ekkoriban ez volt Északkelet-Magyarország legfontosabb erődje és ha ezt el tudják foglalni a törökök, akkor az egész felvidék az ölükbe hullott volna. Tehát elképzelhető, hogy a minden bizonnyal már a Hunyadiak alatt kiépült négy bástyás belső erődöt Serédek tovább építik és talán ők készítik a vasalóbástyának nevezett ötszög alakú védművet, melyről oldalazótúzzal lehetett védeni a négy bástyából kettőt. De erre sajnos egyértelmű bizonyítékunk nincs, ugyanis 1565 előttről nem maradt fenn a várról semmilyen ábrázolás, ezért régészeti kutatottság hiányában csak találgatni tudjuk, hogy ki, mikor, mit építhetett a váron. Viszont szerencsés módon, a hősies egri várvédőknek köszönhető diadal miatt a Tokaji vár közvetett török ostromára soha nem került sor – így az elkerülte az ezzel járó pusztulást is.

Viszont szintén a Serédek idejéből maradt ránk néhány olyan írásos forrás, amely fülünkbe idézheti a Bodrog parti halászok

által fentebb már említett legendákat.

Ilyen például az, hogy állítólag Serédi Gáspár megbízásából egy éppen arra járó és a Tiszán átkelő tudós embert, kassai Ferenc deákot és egész családját, miközben az teljes (nem csekély) vagyonával Kassára igyekezett, bizonyos gyanús emberek a folyó jege alá süllyesztették, hogy uruk, annak vagyonát megkaparintsá. Íme tehát egy történet, mely hiteles forrásból származik és Tisza vagy Bodrog mélyén fekvő kincsekről ír. És a történelem megismétli önmagát: száz évvel később Bethlen Gábor jegyesének, Brandenburgi Katalinnak a levelével és feltehetően értékes ajándékaival együtt borul vízbe és fullad meg Katalin követe és az evezősök. Tehát két kincs is heverhet a folyók mélyén! De a halászkok nem csak elsüllyedt aranyról, hanem a várban lévő alagutakról is tudtak. Erre pedig a következő forrás maradt fenn: mikor Serédi Gáspár, Szapolyai támadása miatt végül ideiglenesen feladni kényszerül 1537-ben a várat, akkor leírja a haditudósító, hogy már amikor az egész várat az ellenség uralta, Serédi emberei még akkor is képesek voltak magukat három napig tartani „bizonyos aknajáratokban”. Láthatjuk tehát, hogy a máig szájhagyomány útján terjedő mesés legendáknak bizony sok esetben komoly történeti valóság alapjuk van.

De térjünk vissza most a vár történetéhez! Amikor a Serédiek közül az utolsó tulajdonos, Benedek meghalt (1555), a várban maradt özvegye (Dobó Zsófia) és kiskorú gyermeke. A gyámsáért – egyben a vár birtoklásáért a nagybácsi Serédi György megtámadta az erődöt, de Dobó Zsófia várkapitánya, Némethi Ferenc megtartotta azt, mint utóbb kiderült magának. Hamarosan fordulat következett be a vár életében, ugyanis Némethi átpártolt a Szapolyiakhoz, illetve az akkor uralkodó János Zsigmondhoz, sőt megkezdte a vár erősítését és a Tiszántúlon, Szerencsen, sőt Kassán is építkezésekbe fogott, hogy kellő védelmi rendszert tudjon Ferdinánd ellenében Tokaj köré vonni. Feltételezhetően ő építette ekkor ki a tokaji külső várat, kis kerek és szögletes bástyákkal, amelyek a Zsámboki féle 1565 körüli látképen (3.kép) és egy Stockholmban, a hadilevéltárban őrzött térképen is láthatóak (4.kép). De feltehetően ugyanezek a falak látszanak a Tokajról készült leghíresebb metszeten is (Braun-Hohemberg féle vár- és városkép kiadvány), mely ugyan csak 1660 körül jelent meg először, de feltételezhetően egy XVI. századi hiteles rajz alapján készült (5.kép). Némethi tehát a tágabb környék legerősebb várát építette ki Tokajban, mely ekkor élte virágkorát. A korabeli források is csak úgy emlegetik, hogy ennél erősebbet és felszereltebbet aligha találni és valóban ekkor volt itt a legtöbb katona is, a lovagságot és gyalogságot is összevetve körülbelül 2000 ember, melyhez János Zsigmond még 1000 lovas és 600 gyalogos kiküldését rendelte el. A Habsburg birodalom tehát joggal rettegett Tokaj erejétől ekkoriban. Nem csoda tehát, hogy a kor egyik kiváló hadvezérének Schwendi Lázárt tették meg Felső-Magyarország várkapitányává, aki elsődleges céljának tűzte ki Tokaj visszavételét. A nagy összecsapás 1565 február 4. és 12. között zajlott. Schwendi fokozatosan nyomult előre és szépen lassan felőrölte a hősiessé várvédők tartalékait, akik rendíthetetlenül ellenálltak, mígnem a belső várért folytatott küzdelemben egy ágyúzástól leomló faldarab halálos sebet nem ejtett Némethi Ferencen, aminek következtében emberei feladni kényszerültek az erődítményt. Schwendi bevonulásakor a következőket írja a várról: „...de Isten megadta a győzelmet nekünk e fölött a fontos vár fölött, amihez fogható erősségét, nagyságát, hatalmas fejedelmi jövedelmeit nézve alkalmasint aligha találni. Ezen felül e vidéken a legszebb rezidencia...” (Détshy 1995: 25.o.). Ezzel a döntő csatával tehát újra Habsburg kézbe került a vár és a korábbi adománybirtok, illetve elzálogosított birtok helyett magánkézből királyi kézbe került át. Schwendi, Raminger Jakab német várkapitányt nevezte ki a vár élére és meghagyta neki, hogy a csata során esett károkat haladéktalanul javítsa ki. Raminger ennek eleget is tett 1565-ben és 66-ban renoválta és megerősítette nemcsak a belső várat, hanem a külső bástyákat és a védműveket is.

Többek között 40000 zsindeletet vertek fel a tetőkre 260000 szeggel, sőt egy kassai üveges mester 548db üvegtárcsát helyezett el a vár épületeinek ablakaiba és külön a központi nagy torony emeleti ablakaiba 581db-ot. De ami igazán meglepő, az az, hogy ekkor készült a várban egy nagy toronyóra is, melyre a források szerint 60 forintot költöttek. Megjegyzendő, hogy a későbbi évtizedekben is végig említik a vár személyzetének körében az órást, mint tisztviselőt. Megállapíthatjuk tehát, hogy az 1565-ös csata után a Habsburgok méltó módon felújították a várat, amire sajnos a következő évszázadok során sokkal szomorúbb sors várt. Ugyanis már a következő években megkísérli János Zsigmond visszafoglalni a várat, ami ugyan nem sikerül neki, de jelentős károkat okoz – visszavonulása után nem sokkal, pedig tatárok özönlik el a Zemplénten, felégetve és elpusztítva Tokaj városát is, de talán a várnak ekkor nem esett különösebb baja. A következő években a Habsburg Birodalom látva Tokaj stratégiai fontosságát, úgy dönt, hogy az elkövetkezendő évtizedekben az előzőektől is jobban kiépíti, modernizálja a várat. Feltehetően ekkor elbontják a külső vár nagy részét és részben annak köveiből részben a Zemplénten bányászott és kőfaragók által megmunkált kövekből újjáépítik azt – feltehetően már négyzetes sarokbástyákkal. Viszont a döntést követő években nagy áradások voltak – alámosódtak a Bodrog felőli falak és emiatt az építkezés nem haladt a megfelelő ütemben. Később a finanszírozás is akadózni kezdett, így a pénz csak kisebb épületek állításra volt elegendő, illetve a nagyobb munkálatokon jelentősebb mértékben egyszerűsíthettek költségkímélés végett. Ráadásul az 1580-as évek közepén súlyos járvány dúlt a Tokajban és környékén, ami kritikussá tette a helyzetet. Emiatt lényegében csak az ÉNy-i és DNy-i bástyát sikerült félig-meddig megépíteni és a Bodrog felőli falat megerősíteni, de a többi helyen csak föld-fa szerkezetű palánkot építettek. Tervbe volt véve egy cölöpszerkezetes Tisza híd építése is, amit el is kezdtek, de később lettek ennek kivitelezéséről és csak egy hajóhidat építettek meg, de annak gondozására sem volt meg a megfelelő anyagi háttér, így 1591-ben ezt is szétmosta a tiszai árvíz. A várnak tehát nem tett túlságosan jót, hogy királyi kézbe került, hiszen messze volt Bécstől, így pénzt sem szívesen áldoztak rá, bármennyire is kérték ezt az aktuális várkapitányok és építésszek. Jól példázza ezt a várkapu renoválása is, amit szép faragott kövekből kezdtek újra rakni, majd a támogatás elmaradása híján kő boltív helyett, egyenes fa gerendázat került a tetejére. De nem csak a vár, hanem annak legénysége is siralmas állapotban volt – a katonák nem kaptak rendszeres fizetést, sőt élelmet sem, szállásuk is csapnivaló volt, ráadásul dolgozniuk kellett a kisebb építkezéseken. Ezért sokan szöktek meg, lettek napszámások a szőlőkben vagy marhapásztorok a mezőkön. 1604-ben ilyen állapotban érte Tokaj császári őrségét a Bocskay féle felkelés. A hajdúk először nem érdeklődtek a vár iránt,

így Básta generálisnak volt ideje ellátmánnyal feltölteni a raktárakat és felkészíteni a harcra az embereket.

Viszont Bocskay emberei nem a harcot választották, hanem a kiéheztetést – amely egy év után teljesen megtörte a várvédőket, így fel kellett adniuk az erődöt. Azonban Bocskay hamarosan bekövetkező váratlan halálával a vár visszakerült Rudolf trónörökös kezébe, aki azt Thurzó György későbbi nádornak zálogosította el 1607-ben, 71590 forint értékben, amit az új király, II. Mátyás két évvel később már 115590 forint értékben erősített meg. Thurzónak nagy tervei voltak a várral: helyre akarta állítani a falakat, a kovács, az ácsműhelyt, meg kívánta újítani a katonák szálláshelyeit és a fegyverraktárakat, sőt a nagy órát is. Viszont a vármegyék többszöri kérésére sem adtak elegendő pénzt ezen munkálatokra, úgyhogy a források szerint a katonák tovább szökdöstek és a hadiszerszámok is megrozsdásodtak. Emellett portyázó hajdú csapatok is bebetörték Tokaj vidékére – gátolva a vár körüli palánkfal építését.

1616 karácsonyán meghalt Thurzó György, a birtok így fiára, az addigra már erdélyi fejedelemnek választott Bethlen Gábor bizalmasára maradt. Emiatt az akkori Habsburg uralkodó II. Ferdinánd beleegyezett, hogy Bethlen 300000 forintért kiváltsa a várat Thurzóéktól és Birtokaihoz csatolja. Bethlen Gábor saját költségből neki kezd a vár felújításának, kőfaragókat hozat és négyzetesre faragott kövekből kiválóan újraépítteti az ÉNy-i szögletes sarokbástyát, azonban Bethlen halálával (1629) ezen munkálatok is félbeszakadnak. A következő évtizedben az özvegy fejedelemasszony, Brandenburgi Katalin az erődítmény tulajdonosa. Sajnálatos módon ő nem tudja folytatni férje építkezéseit, sőt ezidő tájban a vár egyes épületei, például az öregtorony és a fegyverraktár kezd életveszélyessé válni, ugyanis már több évtizede roncsolódik a zsindeletű rajtuk, aminek következményében az esővíz komoly károkat okoz az épületekben. Sajnos ezeken az állapotokon a következő tulajdonos, Homonnai János országbíró sem tudott változtatni, így az 1640-es évek elejére az épületek gyakorlatilag lakhatatlanná válnak. Ezen okok miatt történhetett az meg, hogy mikor I. Rákóczi György 1644-ben Erdélyből indított hadaival a vár alá érkezik, a csekély létszámú őrség szinte harc nélkül behódol neki. Rákóczi György, majd felesége Lórántffy Zsuzsanna fejedelemasszony idejében szintén nagy terveket szőnek a vár felújításáról, amiből végül is csak néhány belső épület renoválása valósul meg, illetve kőfalak helyett fa palánkok építése. Viszont újra építik a vár külső kapuját, a csapóhidat, sőt újra megépítik a cölöpökön álló Bodrog hidat, mely már évek óta nem létezett. A Rákócziak idejében tehát viszonylag sikerül a Tokaji várnak visszanyernie valamicskét egykori hírnevéből. 1660-ban viszont újabb fordulat áll be Tokaj történetében, ugyanis a férjét túlélő Lórántffy Zsuzsanna meghal, sőt nem sokkal később fia II. Rákóczi György is életét veszti az újabb török támadásokban. Ekkor a vár újra Habsburg kézre kerül. Lipót császár az Erdélyt dúló törökök ellen sereget küld, mely ármádia 1660-ban egész évben Tokaj mellett táborozik De Souches tábornok vezetése alatt, aki egy felmérést is készített Tokaj város tágabb környezetéről, amely szerencsés módon máig megmaradt (6. kép). Ezen jól látható, a tokaji vár mellett a város is, délebbre a Tiszán egy erődített hídfőállású Tisza híd, sőt a várral szemközi tiszai parton egy a várat védő föld-fa szerkezetes elővéd is. De ami igazán meglepő, hogy a mai Rakamaz területén táborozó nagy létszámú hadsereg védelmére egy több kilométeres sáncvonalat is kiépített a tábornok 1660 folyamán.

De térjünk vissza az 1559-ben még szinte romjaiban álló vár történetéhez. Lipót császár 1660-ban a várat is jelentős mértékben megerősítteti. A munkára Jakob Holst főszállásmestert rendelték ki építésül Bécsből. Holstnak hála több ábrázolás is fennmaradt Tokaj 1660-as állapotáról. A rajzokon láthatjuk, hogy ekkor épülnek a város és a bordrogtörzs felé a folyók túlsópartján elhelyezkedő ék alakú föld-fa védművek, melyek a hidak szárazföldi végeit védték (7. kép). A következő években viszonylag jól haladnak az építkezési munkálatok. A várat ekkor neves külföldi szakemberek erősítik (Holst, Battmayer, Ssicha, Strasoldo), 1609-ig számos állagmegóvási és új építkezést folytatnak. Renoválják a belső épületek födemeit, a kaput, a hidat, az ekkor még álló két kőbástyát (ÉNy-i és DNy-i bástya), sőt bővítik a hídfőket védő erődítéseket is. Sajnos anyagiak nekik sem állnak korlátlan számban rendelkezésükre, ezért a várfalakat ők sem kőből, hanem fából és földből építik újjá. Hatalmas föld-fa szerkezetes sáncokat emelnek, melyeket kívülről többszörös paliszádfal (sorban egymás mellé vert, kihegyezett oszlopokból álló védmű) védett. Ezek az utolsó nagyobb erődítési munkák, melyeket a váron végeznek, ugyanis 1670 április 10-én kitört az I. Rákóczi Ferenc vezette Felső-Magyarországi elkelés, melynek egyik fő színhelye a tokaji vár. Rákóczi emberei ugyan komoly ostrom alá veszik a frissen felújított várat, de a hosszúra nyúló harcokban a támadó fél bizonyul gyengébbnek, így a felkelés megbukik és a vár Habsburg kézen marad. A 70-es évek első felében kijavítják a harcokban keletkezett hibákat a falakon, sőt 1673-ban egy új, cölöpös híd is épül a Tiszán, mely már nagyobb forgalom lebonyolítására is alkalmas.

De a zavargások nem szűntek meg 1678-ban a bujdosók újra támadják – sikertelenül a várat, majd végül felgyújtják a várost, ami teljesen leég. A kurucokat egységbe kovácsolni csak Thököly Imrének sikerült, aki 1682-ben be is veszi az erősséget, amin ő is végeztet helyreállítási munkálatokat. Thökölynek három évvel később lehanyatlik hatalma és elveszti a várat is, mely újra Habsburg kézbe kerül, de e viharos időkben nem sok nyugodt évet tölthetett itt Tokaj helyőrsége, ugyanis 1697-ben a Hegyaljai felkelés egyik vezéralakja, Tokaji Ferenc rajtaütésszerűen beveszi a várat, de néhány hónap múlva Vaudemont Károly tábornok két napos csatával visszafoglalja az erődöt és karóba húzatja a lázadók nagy részét. A tokaji vár története a Rákóczi szabadságharcra fejeződik be. A fejedelem 1703 őszén kezdi ostromolni a várat, de csekély számú ágyújával nem tud sikereket elérni, ezért hidakat veret a Tiszán és a Bodrogon is. Ennek ellenére nem tud a külső vár közvetlen közelébe férkőzni a bentről jövő erős ágyútűz miatt, így nincs más esélye, minthogy januárig vár az ostrommal, amikor is befegytek a folyók. Rákóczi első rohama nem volt igazán sikeres, de a várvédők meglepődtek a támadók elszántságán ezért tárgyalásokat kezdtek és végül kapituláltak. Rákóczi ekkorra már szinte az egész ország ura, a szabadságharc ekkor éri el legnagyobb sikereit – ennek fényében furcsának tűnhet a fejedelem váratlan döntése, miszerint a várat le kell rombolni. 1704 őszén adja ki a parancsot a vár elhagyatására, amit 1705-tavaszaig véghez is visznek – sőt valószínűsíthetően az erőd egyes részein még a Bodrog vizét is keresztülvezetik, hogy használhatatlanná tegyék azt. Arra a kérdésre, hogy Rákóczi miért romboltatta le a frissen bevett várat, Détsy Mihály adja a legkézenfekvőbb magyarázatot a vár történetéről írott könyvében.

Ez pedig az, hogy a felújítások ellenére katasztrofális állapotban lévő vár fenntartása sok pénzt felemésztett volna, ráadásul ha őrizetlenül hagyja a várat, akár császáriak, akár egyéb lázadóelemek veszélyt jelenthettek volna a hátszázagra – ezért dönthetett az erősség megsemmisítése mellett. Emellett a várban található ágyúkra is szüksége volt a fejedelemnek, hiszen azokkal ostromolta 1705-ben Eger várát.

Összegezve tehát az eddigieket megállapíthatjuk, hogy a középkorban és a török korban is ezen erődítmény volt Felső-Magyarország védőbástyája, amelyről mindenki elismerő szavakkal szólt, mígnem Habsburg királyi kézre kerülve el nem kezdődött e nemes vár romlása. Válaszolva tehát a cikk elején feltett kérdésekre elmondhatjuk, hogy a négy kerek bástyával ellátott belső vár, melyben egy emeletes torony mindig is állt, minden valószínűség szerint a XIV. század második felében épült, talán Zsigmond, de az is elképzelhető, hogy még Nagy Lajos király idejében – hogy felváltsa a régi kővárat a tokaji rév védelmében. A négyszögletű várban a Hunyadiak is építkeztek, ekkor épülhetett az emeletes torony mellé a palotaépület. A belső várhoz az ötödik – vasaló alakú bástyát (oldalazó művet) valószínűleg a Serédiek építették a XVI. század első felében. A külső várfalat első formájában – viszonylag kisméretű kerek és szögletes bástyákkal Némethi Ferenc a XVI. század közepe táján építi ki, majd a Habsburgok az 1565-ös nagy csata után hasonló alaprajzzal felújítják. A négyszögű, szögletes bástyákkal ellátott külső várfalat a század második felében szintén a Habsburgok kezdik építeni – a „modernizáció jegyében”, de pénzhiány miatt igazán ezek a kőfalak sohasem épülnek meg tökéletesen, sőt ekkor kezdődik az épületek évszázados pusztulása, amit ugyan Bethlen építkezései megállítanak 1630 körül, de csak ideiglenesen. Megállapíthatjuk, hogy az 1650-es évekre a vár szinte teljesen használhatatlanná válik, de 1660-tól kezdve a Habsburgok a törököktől tartva nagyszabású felújításokba kezdenek, igaz nem kőből, hanem csak földből és fából, de a hidak védelmére a szárazföldi hídfőknél is megépítik a védműveket. Ezek a romlandó anyagból készült sáncok viszont II. Rákóczi Ferenc korára olyan szinten lepusztulnak, hogy a fejedelem jobbnak látja leromboltatni a várat, mint újjáépíteni és védelmezni azt. Mindezeket az általam leírt építési fázisokat igazolni lehet a korszakból fennmaradt hiteles látképekkel és alaprajzokkal is.

A tokaji vár története szövevényes és bonyolult, de egyben ugyanolyan homályos is, hiszen a részletekre és a pontos építési fázisokra, az épületek formájára, méreteire és funkciójára nézve kevés információt szolgáltatnak a korabeli leírások. Ezeket a kérdéseket csak régészeti kutatással lehetne tisztázni és egyben kideríteni, hogy hol vannak az öreg halászkok által sokat emlegetett nagy falak, alagutak és vízbe borult kincsek...

Makoldi Miklós
Régész

A vármegye címere

3. Arad vármegye

A vármegye és egykori, hasonnevű székhelye történelmünk legtragikusabb eseményeit idézi fel. 1131.-ben II. Béla megvakítása miatt Ilona királyné 68 magyar főurat felkoncoltat. 1849. aug. 13-án az Arad melletti Világosnál a magyar honvédsereg letette a fegyvert, és 1849. október 6-án Aradon kivégezték a szabadságharc tizenhárom tábornokát. A pajzs vágott alul hasított. A felső mezőben gyökerestől kitépott fát tartó két oroszlán talán a tragikus eseményekre utal. A második mező két pólyája a Marost, és a Köröst szimbolizálja. A harmadik mezőben lévő vár, pedig az aradi vár. A vármegye latin köriratú pecsétjét Mária Terézia adományozta 1767-ben, majd V. Ferdinánd 1837-ben megerősítette és magyarnyelvű köriratát jóváhagyta.

A címer tölgyfából készült.

A vármegye területe Arad székhellyel; 6048 km²-volt.

A trianoni békeben Románia része lett; 5778 km².

A Rákóczi Hírlevelet szerkeszti:

Fenyvesi Miklós

E-mail: miklos.fenyvesi@fibermail.hu

Fogadják Jó szívvel, olvassák szeretettel!